

Svenskans beskrivning 37
Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi nr 8

Svenskans beskrivning 37

Förhandlingar vid trettiosjunde sammankomsten
Åbo 8–10 maj 2019

Redigerad av
Saara Haapamäki, Ludvig Forsman och Linda Huldén

Svenska språket vid Åbo Akademi
2020

© 2020 respektive författare

Svenskans beskrivning ISSN 1102-3619

Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi ISSN 1237-8445

ISBN 978-952-12-4021-8 (tryck)

ISBN 978-952-12-4022-5 (pdf)

Tryckt i Finland av Painosalama 2020

Utgivare: Svenska språket vid Åbo Akademi, Åbo 2020

Va ja inte gillar e hennes nasala röst

Fokusfinala utbrytningar i tal i interaktion

Sofie Henricson och Jan Lindström

1 Introduktion

Utbrytning är en grammatisk resurs i såväl talad som skriven svenska och med det avses vanligen konstruktioner som *Det var Anna som ringde mig*. I bakgrunden antas då en sats som 'Anna ringde mig' varav *Anna* "brutits ut" till en matrissats (*Det var Anna*) och fungerar som korrelerat till den relativa bisatsen (*som ringde mig*); se SAG 4:514. Utbrytning är således en typ av komplexa satskonstruktioner med vilken en enkel proposition uttrycks i två satser och som har en informationsstruktur som lägger fokus på det utbrutna ledet (se Lambrecht 2001:466–467, 475). I den här studien vill vi dock koncentrera oss på en annan typ av utbrytningskonstruktion som inte är så välbeskriven i svensk grammatisk tradition, den som på ett mindre träffande sätt går under beteckningen *falsk utbrytning* i SAG (4:519). Vi undersöker användningar särskilt i talad interaktion och har ett exempel på fenomenet på rad 6–7 i utdrag (1):

(1) *Lisa Ekdahl. GSM:1.*¹

```
01 Tom: mm (.) väldigt eh snyggt också=snyggt ljud,  
02      många eh (.) duktiga:,  
03      (1.5)  
04      >va heter de< musiker.  
05      (0.9)  
06      å va ja inte gillar e hennes nasala röst  
07      som e lite: för jobbig.  
08 Dan: de: håller ja inte me om.
```

¹ En transkriptionsnyckel återfinns i slutet av artikeln. Samtalsutdragen är försedda med inspelningskoder (se *Bilaga*).

Utdraget är hämtat från ett samtal där en grupp gymnasister diskuterar ett musikstycke av artisten Lisa Ekdahl. I ett par tidigare turväxlingar har man fällt positiva omdömen om låten, och Toms inlägg på rad 1–4 fortsätter på samma linje. Det uppstår en paus varefter han ändrar kurs och formulerar en kritisk synpunkt med hjälp av utbrytningskonstruktionen *va ja inte gillar e hennes nasala röst som e lite för jobbig*. Till skillnad från ordinära utbrytningar (t.ex. *Det är hennes nasala röst som jag inte gillar*) finns det utbrutna ledet (*hennes nasala röst...*) sist i meningen, dvs. utbrytningen är *fokusfinal* (se De Cesare 2014 och avsnitt 2 nedan). Schema 1 illustrerar beståndsdelarna vid fokusfinal utbrytning.

Komplex sats		
A-del Subjekt [relativsats]	Kopula Predikat	B-del Subjektspredikativ [nominalt led]
<i>Vad jag inte gillar</i>	<i>är</i>	<i>hennes nasala röst</i>

Schema 1. Beståndsdelarna vid fokusfinal utbrytning.

Konstruktionen består av en inledande A-del (gråmarkerad i våra samtalsutdrag), som utgörs av en typ av relativsats, som sedan med kopulaverbet *vara* binds med en B-del som är ett nominalt led (nominalfras, infinitivfras, nominal bisats) och står som subjektspredikativ. Intressant nog konstaterar SAG (4:519) att konstruktionsvarianten som beskrivs i schema 1 förekommer "marginellt" och fokuserar i stället på andra varianter av "falsk utbrytning" där den inledande relativsatsen fungerar attributivt (*Den bil som Lasse ska köra till Stockholm är Volvon*, SAG 4:519). Vi behandlar här dock enbart den typ av fokusfinala utbrytningar som illustreras i schema 1, eftersom den återkommer i vårt material och framstår som en funktionellt egen undertyp i och med att korrelatet till A-delen är mindre specificerat (jfr "korrelatlös relativsats" i SAG 4:519). Det är också den här konstruktionsvarianten som rönt mest intresse i forskningen om samtalsgrammatiska fenomen i andra språk, vilket öppnar upp för komparativa perspektiv (Günthner 2006, 2011 om tyska, Hopper & Thompson 2008 om engelska, Pekarek Doehler 2011 om franska, Maschler & Fishman 2020 om hebreiska).

Vårt syfte är att undersöka vilket slags resurs fokusfinala utbrytningar är i svensk samtalsinteraktion, såväl i vardagliga som i institutionella kontexter. Vi redogör för strukturella variationer av konstruktionen enligt vad vi kunnat belägga i vårt material samt vissa lexikala tendenser i konstruktionens subjektsdel (A-del). Med hjälp av ett antal representativa samtalsutdrag

analyserar vi fokusfinala utbrytningars betydelse för tur- och diskurskonstruktion.²

2 Teori och tidigare forskning

Vi förankrar vår studie i forskningstraditionerna *interaktionslingvistik* och *emergent grammatik* (Lindström 2008, Hopper 2012, Couper-Kuhlen & Selting 2018). I båda traditionerna, som delvis också går in i varandra, ses språkandet som en social och temporal process, där yttranden som talarna faller och de grammatiska strukturer som bildar dem tar form i talets här och nu. Den grammatiska form som ett yttrande tar är således beroende av dess sekventiella position (t.ex. huruvida det rör sig om en initiativ- eller respons-handling) och diverse löpande omständigheter (t.ex. responser av samtalspartnern). Enligt en emergent syn på grammatik är grammatiska konstruktioner i löpande talproduktion alltid något instabila och ofärdiga i och med att de ofta uppkommer genom kombinationer av konstruktionsfragment och utan att talaren nödvändigtvis har en klar plan för hur ett yttrande ska avslutas då dess produktion inletts. Konstruktioner är något som talarna återskapar varje gång de nyttjar dem, och nya slags kombinationer kan uppstå i en sådan process. Processyntaxens ”utfall” tenderar därför att uppvisa en större variation kring en konstruktionstyp än det som noteras i grammatikors idealiserade strukturbeskrivningar.

Vad gäller t.ex. engelska, franska, hebreiska och tyska har processyntaktiska samtalsstudier visat att fokusfinala utbrytningar sällan följer den prototypiska strukturen, och i stället kan A-delen i en fokusfinal utbrytning fungera som en öppet projicerande resurs som inte nödvändigtvis följs av en syntaktiskt integrerad B-del (Hopper & Thompson 2008, Günthner 2011, Pekarek Doehler 2011, Maschler & Fishman 2020). Även om studierna därtill uppvisar belägg på fokusfinala utbrytningar som följer den prototypiska strukturen med en A-del, en kopula och en syntaktiskt integrerad B-del, är det uppenbart att det ur spontantalets synvinkel finns skäl att nyansera och komplettera den traditionella uppfattningen om fokusfinala utbrytningar som syntaktiskt stringenta konstruktioner med enbart informationsstrukturell motivering.

² Studien ingår i forskningsprojektet *Emergent grammatik för samtalsspråk: svenska i en tvärspråklig jämförelse* (EGS), som leds av Jan Lindström vid Helsingfors universitet och finansieras av Finlands Akademi 2019–2022 (projektnummer 316865), emergentsyntax.home.blog. Projektet utförs i samarbete med parallellprojekt vid universiteten i Haifa, Leuven, Linköping och Neuchâtel, där motsvarande konstruktioner studeras i hebreiska, italienska, estniska och franska samtal.

I linje med studierna ovan noterar Linell (2011:8) att fokusfinala utbrytningar är responsiva konstruktioner med projektiva egenskaper, men han går inte närmare in på hur konstruktionen används. Även vad gäller skrift finns det endast spridda observationer om fokusfinala utbrytningar i svenska, och ofta har slutsatsen varit att utbrytningstypen är ovanlig i såväl svenska som andra skandinaviska språk (se t.ex. Svenonius 1998, Johansson 2001, Søyte-land 2014). Liksom Ekerot (2011:195) poängterar, och vår studie bekräftar, ingår fokusfinala utbrytningar trots allt i "svenskans syntaktiska repertoar", även om de inte förekommer lika frekvent som utbrytningar där det fokuserade ledet förekommer medialt (dvs. typen *Det var Anna som ringde mig*).

Att fokusfinala utbrytningar ansetts vara marginella i svenskan kan delvis förklaras med att forskningen präglats av ett anglocentriskt perspektiv (se De Cesare 2014:10), som begränsat analysen till utbrytningar som inleds med en ekvivalent till engelskan, t.ex. svenska *vad* eller tyska *was* som paralleller till *what*, medan språkspecifika inledare som avviker från den engelska förlagan inte beaktats, t.ex. *det som* i svenska eller *quello che* i italienska. För att kunna diskutera utbrytningar med mer universellt giltiga begrepp och öppna upp för mer neutrala tvärspråkliga jämförelser föreslår De Cesare (2014:37–38) en terminologi som utgår ifrån var det utbrutna ledet placeras i den komplexa satsen (initialt, medialt, finalt), och inte ifrån de lexikala element som inleder konstruktionen (t.ex. *it-cleft* och *wh-cleft*). De begrepp hon föreslår undviker därtill att placera olika utbrytningskonstruktioner i ett hierarkiskt förhållande till varandra (jfr de engelska begreppen *clefts*, *pseudo-clefts*, *reverse pseudo-clefts*), vilket är viktigt därför att distributionen av olika slags utbrytningar varierar från ett språk till ett annat. I och med att denna infallsvinkel ter sig rimligare ur såväl ett svenskt som ett tvärspråkligt perspektiv har vi valt att följa De Cesare (2014) och talar om *fokusfinala utbrytningar*, i stället för tidigare använda begrepp som *falsk utbrytning* (SAG 4:519, Ekerot 2011:194) eller *pseudo-kluvna konstruktioner* (Linell 2011:8).

3 Metod, material och excerpering

I föreliggande studie kombineras ett intresse för språkliga strukturer med en sekventiell analys (jfr samtalsanalys) av hur dessa strukturer används i interaktion. Vi tar avstamp i en specifik konstruktionstyp och har ur ett varierat samtalsmaterial excerperat fokusfinala utbrytningar och därmed skapat en samling av belägg på fenomenet. Samlingen omfattar 80 belägg excerperade ur totalt knappt 60 timmar transkriberade samtal, inspelade i

Sverige och Finland på 1990-talet och 2010-talet.³ Samtalen består av vardagssamtal, arrangerade (men lediga) gruppsamtal, lärandesamtal vid universitet och träffar med personlig tränare (se Bilaga, materialförteckning). Även om materialet omspanner en tidsperiod på ca 30 år och omfattar olika delar av det svenska språkområdet ser vi inte att resultaten påverkas av dessa faktorer. Däremot kan verksamhetskontexten ha viss betydelse, och det finns indikationer på att fokusfinala utbrytningar är typiska för vissa institutionella samtalsgenrer och deltagarroller, i synnerhet sådana där någon typ av konsultation pågår, såsom i våra lärandesamtal och vid träffar med personlig tränare (se vidare i Henricson & Lindström 2020).

När vi excerperat fokusfinala utbrytningar har vi utgått från A-delar som inleds med pronomenet *vad*, såsom i utdrag (1) *vad jag gillar*, eller pronomenet *det* med eller utan subjunktionen *som*, dvs. *det (som) jag gillar*. Dessa inledare motsvarar varandra till funktion och kan anses vara alternativ till varandra även i andra sammanhang, t.ex. *Många blev arga av {vad/det (som)} han sa* (jfr SAG 4:501 not 1, se vidare SAG 4:80–81 not 1 för exempel på *det (som)*-inledda falska utbrytningar). Av våra 80 belägg inleds 10 med pronomenet *vad* och 70 med *det (som)*. Fördelningen mellan *vad*- och *det som*-inledda konstruktioner kan sålunda troligen kopplas till tidigare observationer om att *vad*-inledda utbrytningar är ovanliga i svenska (t.ex. Johansson 2001).

I och med att det inte finns en utförlig svensk grammatisk beskrivning av fokusfinala utbrytningar inleds analysen med en översikt av hur konstruktionen ser ut strukturellt i vår samling (utgående från konstruktionsvarianten i schema 1). Därefter analyseras ett urval exempel sekventiellt i syfte att illustrera i vilka typer av diskurskontexter och funktioner fokusfinala utbrytningar används.

4 Strukturanalys

När vi excerperat fokusfinala utbrytningar i vårt material har vi kunnat konstatera att de kan emergera i något olika varianter, vilka illustreras med typexempel i schema 2.

³ Vi kan inte garantera att vi hittat absolut alla utbrytningar i materialet eftersom de inte kan sökas utgående från en entydig teckensträng och det givetvis inte gått att genomlyssna allting.

Fokusfinala utbrytningar			
Typ	A-del	Kopula	B-del
1.	<i>de som ja då fick göra</i>	<i>va</i>	<i>att ja fick alltid ringa till [x]</i>
2.	<i>de som ja också ha reagera på</i>		<i>att di oftast e jättetjocka</i>
3.	<i>de som hjälper bäst</i>	<i>de e</i>	<i>att låta nån annan läsa</i>
4.	<i>va ja får ut av de</i>	<i>e</i>	<i>att, okej, de här biisins⁴ (.) de hä delen sku kunna se ut att vetdu .h okej såhä</i>

Schema 2. Konstruktionsvarianter av fokusfinal utbrytning.

I majoriteten av fallen produceras en ”kanonisk” konstruktion där A- och B-delarna är syntaktiskt integrerade med kopulaverbet *vara* i en komplex sats (Typ 1). Detta är typiskt då B-delen är en nominalfras, som i vårt inledande exempel (1), eller en infinitivfras, men det är vanligt också med nominala bisatser, som vi har exempel på i schemat. I en annan konstruktionsvariant saknas kopulaverbet mellan A- och B-delarna (Typ 2), eller det är ohörbart i snabbt tal där hela konstruktionen produceras i ett sammanhängande prosodiskt paket. Vidare förekommer det att A-delen framstår som en initial dislokation i förhållande till resten av konstruktionen (Typ 3), dvs. det ”kopulära” elementet innehåller ett pronomen (*det*) som korresponderar med A-delen.⁵ Slutligen har vi fall där det strukturella bandet mellan A- och B-delarna är lösare (Typ 4): det finns en A-del som står för en igenkännbar inledning till en fokusfinal utbrytning, men talaren fortsätter inte den syntaktiska gestalten efter A-delen, eller avbryter och omstrukturerar B-delen så att den står som en strukturellt och innehållsligt självständigare fortsättning. Den kvantitativa distributionen av konstruktionsvarianterna sammanfattas i tabell 1.

⁴ *Biisi* = ’låt, sång’; finsk slang (jfr eng. *piece*).

⁵ Denna struktur påminner således om fokusfinala utbrytningar i franskan, där kopulan *est* ofta kombineras med det klitiska subjektet *c’*: *Ce qu’il veut, c’est ma peau* (se Mosegaard Hansen 2016:361–362, även Rowlett 2007:187).

Tabell 1. Distributionen av konstruktionstyper av fokusfinal utbrytning.

Konstruktionstyp	Antal	Andel
1. Integrerade A/B-delar	44	55 %
2. A/B utan kopula	8	10 %
3. Dislokerad A-del	16	20 %
4. Lös A/B-relation	12	15 %
	80	100 %

Jämfört med tidigare studier av andra språk förefaller andelen regelbundna, strukturellt integrerade fokusfinala utbrytningar vara större i vårt svenska material, medan de strukturellt lösare typerna (Typ 4) är vanligare i tyskt och engelskt talspråk (Günthner 2011:164, Hopper & Thompson 2008:102). Det är också därför som man i vissa språk börjat uppfatta en del formelartade A-delar som en typ av "utvidgade" diskursmarkörer (se Lindström 2008:115), vars funktion är att projicera (utannonsera) en tur med ett visst pragmatiskt inramande innehåll, t.ex. som ett ställningstagande (Pekarek Doehler 2011, Maschler & Fishman 2020).

Med tanke på A-delens turinramande funktionspotential är det av intresse att se vad dessa subjektsdelar av konstruktionen lexikalt "gör". I likhet med ett antal studier av andra språk har vi tittat på vilka semantiska typer av verb som finns i A-delen; distributionen mellan de största semantiska kategorierna visas i tabell 2.

Tabell 2. Distributionen av några kategorier av predikatsverb i fokusfinala utbrytningars A-del.

Verbtyp	Antal	Andel
TYCKA	16	20 %
VARA/BLI + adj.	13	16 %
FUNDERA	11	14 %
SÄGA	8	10 %
GÖRA	4	5 %
Övriga	28	35 %
	80	100 %

I tabellen hänvisar TYCKA till verb som anger bedömning, t.ex. *tycka (om), gilla* och andra evaluerande verb (*va ja inte gillar e ...*); FUNDERA innesluter reflekterande verb som *fundera, tro* och *tänka (de som ja ha fundera på e ...)*.

Kopulaverben VARA/BLI bildar en specifikare grupp än vad deras basinnebörd låter förstå: de kombineras nästan alltid med någon typ av adjektiv eller particip (*de som e intressant/de som ja blir störd på e ...*), vilket gör att de är med om att bilda en verbfras som uttrycker något slags evaluering. Alla dessa tre kategorier av verb finns sammantaget i mer än hälften av A-delarna. Med andra ord används fokusfinala utbrytningars A-del påfallande ofta som en inramning av yttrandet med en talarattityd, ett resultat som överensstämmer med motsvarande studier av utbrytningar i franska (Pekarek Doehler 2011) och hebreiska (Maschler & Fishman 2020).

Studier av andra språk har vidare visat att också anföringsverb (kategorin SÄGA som innesluter *säga* och *mena* i vårt material) är vanliga i A-delen, och de anger då en parafras av vad talaren själv eller någon annan sagt (*de som Calle säger e ...*). Dessutom är verben *do* och *happen* vanligast i engelska A-delar (se Hopper & Thompson 2008), men *göra* är inte särskilt frekvent i vår svenska samling (*va du behöver göra e ...*) och *hända* förekommer bara en gång (*de som händer e ...*). Detta tyder på att de fokusfinala utbrytningarnas pragmatiska funktioner har både konvergerande och divergerande drag när man jämför olika språk. Vad gäller kategorin "övriga" handlar det om enstaka förekomster av diverse verb, såsom *lyssna*, *märka*, *få*, *köpa*, *passa*, *saknas*, *behöva*.

5 Funktion – att markera och projicera ett diskursivt skifte

I detta avsnitt diskuterar vi hur fokusfinala utbrytningar används i interaktion, utifrån en analys av tre utdrag ur tre olika slags samtal: ett vardagsamtal, en träff med personlig tränare och ett kandidatseminarium. Exempelen illustrerar konstruktionens förekomst vid diskursiva skiften, vilket är ett återkommande mönster i materialet.

Exempel (2) är från en kväll tre vänner tillbringar hemma hos en av dem, och i utdraget berättar Jonna om en händelse hon bevittnat i en mataffär.

(2) *Tortillakväll. EGS:EC:2P:05.*

01 Jonna: men u men ja så: till exempel ((knarr)) här om dan i butiken
02 så: ja en sånhän (0.7) eh supersuperfet kvinna (.) som hade
03 (.) me sej (.) fyra små barn (.) eh kanske (.) eller fem (.)
04 de va liksom många barn [de va som att h]on:
05 Kia: [mm]

06 Jonna: de va som att de int ens va hennes egna barn alla
07 utan (.) hon to eh va en sånhän #m# vetdu som to
08 hand om (.) [barn (.) hela dagen?]
09 Kia: [mm ja]
10 Jonna: .h eh (0.4) å **de som hon köpte va liksom** (0.6)
11 bara sånhäna (0.4) någå sånhä (.) färdimat som va
12 liksom (0.5) eh (0.7) nå li- så- dedä nastygaste
13 man kan hitta på nå såndä friterade ostfiléer eller
14 nån såndän vetdu, (0.4) jättejättenastyt (.) liksom
15 Kia: °okej° ja ja [sånt]
16 Jonna: [å sen] bara en massa marshmallows
17 å liksom ba: sådä att (.) [att en korg full me liksom]
18 Kia: [ja ja sånt]
19 sånt fattar ja att man så här vill såhär vill stoppa
20 Jonna: ja

Berättelsen inleds med en beskrivning av scenen, en mataffär, och huvudpersonen i berättelsen, en *supersuperfet kvinna* med *många barn* som *int ens va hennes egna* (rad 1–4, 6–8). När denna orientering är klar går Jonna över till berättelsens höjdpunkt, som utannonseras av A-delen i en fokusfinal utbrytning, *de som hon köpte* (rad 10). A-delen följs av kopulaverbet *vara* i preteritum, *va*, i enlighet med berättelsens genomgående tempusval, varefter Jonna med diskursmarkören *liksom* (se Lindström 2008:93) och en paus antyder att hon söker efter en lämplig fortsättning på yttrandet, en tvekan som även fördröjer yttrandet av den projicerade B-delen.⁶ Därefter följer B-delen, även den yttrad med viss trevan, *bara sånhä (0.4) någo sånhä (.) färdimat som va liksom (0.5) eh (0.7) nå li- så- dedä nastygaste man kan hitta på* (rad 11–13). B-delen förmedlar poängen med berättelsen och berättarens hållning till händelserna (se *evaluation* i Labov 1972:366ff.).

Jonna slutför berättelsen genom att exemplifiera vilket slags färdigmat det handlade om (rad 13–14, 16–17). Detta sker i delvis överlapp med att Kia ger affilierande återkoppling på berättelsen (rad 15, 18–19), i det att hon uttalar sitt stöd för den moraliska hållning som Jonna förmedlar till händelsen (se Stivers 2008:35). I det här utdraget kommer den fokusfinala utbrytningen därmed in i skarven mellan beskrivningen av scenen och berättelsens höjdpunkt och evaluerande del, och kan tolkas som en narrativ resurs för ett skifte mellan dessa två delar av berättelsen (s.k. *frame shift* i Maschler 1997:199; jfr *change in footing* och *narrative frame breaks* i Goffman 1981:128, 152).

⁶ Det finns flera exempel på att det, i likhet med detta exempel, infaller pauser eller tveksamhetsmarkörer i skarven mellan A- och B-delen. Sådana osmidigheter eller överbryggande element förekommer i 23 av de 80 beläggen och de placeras mellan A-delen och kopulan; här räknar vi med även "adjunktionellt" *så* som i ex. (3) (se SAG 4:694). I ytterligare ett tiotal fall förekommer det osmidigheter eller avbrott vid eller efter ingången till B-delen som i (2).

Exempel (3) kommer från en institutionell kontext, ett pass mellan en personlig tränare (PT) och en kund (KU) på ett gym. Samtalet är i en rapporterande fas där tränaren och kunden sitter vid ett bord; tränaren har några papper framför sig på bordet och redogör för hur resultaten från ett fysiskt test som kunden gjort ser ut. I början av utdraget gör tränaren en positiv bedömning av hur kundens testresultat utvecklats (rad 1–4).

(3) *Det bästa i världen. IVIP:HEL:PTR:02.*

01 PT: så då kom- kan du ganska säkert ren då (.)
 02 .h dra slutsatsen själv förrän du ser resultaten
 03 att du kommer att få bättre #resultat#
 04 å [klart] å tydligt.
 05 KU: [mm]
 06 KU: mm
 07 (1.9)
 08 PT: pt .h e:hm ((harklar sig)) h
 09 (8.9)
 10 PT: här så,
 11 (0.7)
 12 PT: **de som (.) int va (0.5) liksom**
 13 **de bästa [i världen i teste så,]**
 14 KU: [((småskrattar))]
 15 PT: **så va ju de att dehär aerobica tröskeln**
 16 **kommä: ganska [snabbt] emot**
 17 KU: [mm]
 18 PT: >[ellä din puls] i överlag<=
 19 KU: [precis.]
 20 PT: =den stigä: snabbt.=
 21 KU: =jå.

Efter återkopplande responser uppstår en paus (rad 7), som egentligen fortsätter i ytterligare nio sekunder då tränaren vänder blad på resultatpappren, producerar ett tvekljud (*e:hm*) och harklar sig. Tränaren övergår tydligt till något nytt som introduceras med *här så* på rad 10, med referens till resultatlistan. En paus följer igen och på rad 12–13 inleds sedan en övergång till mindre bra testresultat i och med A-delen av en fokusfinal utbrytning, *de som (.) int va (0.5) liksom de bästa i världen i teste*, följt av en B-del på rad 15–16 som specificerar vad som inte var så bra. Här kan man se hur den fokusfinala utbrytningskonstruktionen bidrar till ett diskursivt skifte, från en positiv polaritet i tränarens evaluerande tal till en negativ polaritet (jfr även utdrag 1). Samtidigt förefaller konstruktionen bidra till att denna disprefererade handling framförs mindre direkt. Dels bäddas kritiken in i en elaborerad inledning (innehållande pauser, partikeln *liksom* och en omskrivning av 'dåligt' med "inte det bästa i världen"), dels fördröjs kritikens udd genom att den specificeras först i B-delen. Olika slags fördröjande praktiker är i allmänhet kännetecknande för formuleringen av disprefererade drag i samtal

(Pomerantz 1984), och det presenteringsarbete som tränaren gör med konstruktionen på rad 12–13 känns igen av kunden som börjar småskratta i överlapp med A-delen (rad 14).

Exempel (4) är hämtat från ett kandidatseminarium och återger en dialog mellan seminarieledaren (LED) och studenten (STU) vars text behandlas. På rad 1–5 förmedlar skribenten sin tolkning av de råd hon fått av seminarieledaren i samband med tidigare individuell handledning. Seminarieledaren bemöter studentens tolkning med sin egen tolkning av hur han avser att rådet ska uppfattas, och initierar denna kontrastiva tolkning, som således är en parafra av något som sagts tidigare, med en fokusfinal utbrytning på rad 7–8.

(4) Kandidatseminarium. *IVIP:L:FINSEM:03*.

01 STU: men ja alltså de (.) de sa ju du när du ja prata me dej
02 på mitt de här (0.3) vi hade nå individuellt samtal
03 så (0.4) sa du att du tyckte att den int
04 den här teorikapitlena hängde int ihop kanske me
05 den där min frågeställning så ja har nu: korrigerade de:
06 (1.1)
07 LED: ja de som (.) **de som ja sa var kanske int att dom**
08 **int sku [hänga ihop utan]**
09 STU: [eller de var ingen röd] tråd liks[om]
10 LED: [ut]an att
11 de som (.) nä- eh de eh ja tror att den röda tråden finns
12 (0.4) i i ditt huvu men den f[inns i]nt på pappre
13 STU: [m+m]
14 STU: ja:
15 STU: å de stämmer fortfarande

Som framgår i utdraget är studenten och seminarieledaren oense om hur rådet bör tolkas och förhandlar om vilken tolkning som är lämplig. Med utbrytningen *de som ja sa var kanske int att dom int sku hänga ihop* (rad 7–8) förnekar seminarieledaren den tolkning studenten framfört, genom att med emfas upprepa anförings verbet *säja* från studentens tur på rad 1 och 3, och lyfta fram att han *kanske int* sade precis det som studenten påstår att han sagt. Samtidigt projicerar han en egen och annan tolkning av rådet han själv gett och därmed kan anses ha förstahandsrätt att tolka. Förutom att vara upphovsman till rådet är han såväl seminarieledare som handledare, och har i de rollerna ett institutionellt tolkningsföreträde vad gäller hur det lönar sig att stegvis bearbeta texterna till färdiga avhandlingar (se *epistemic primacy* i Stivers, Mondada & Steensig 2011:9). Även detta avslutande exempel markerar därmed ett diskursivt skifte, i det här fallet från en samtalsdeltagares tolkningsram till en annans. Övergångsfunktionen avspeglas i att fokus-

finala utbrytningar i hälften av de 80 fallen i vår samling föregås av en konjunktion; hälften av dessa utgörs av *men*, som signalerar kontrast, och andra hälften av *så* och *å*, som signalerar elaborering.

6 Sammanfattning

Vår studie åskådliggör att fokusfinala utbrytningar är en tillgänglig och igenkännbar resurs i svenskt samtalsspråk. Exempelsamlingen med 80 belägg excerperade ur ett varierat samtalsmaterial tyder på att fokusfinala utbrytningar i regel inleds med *det (som)*, medan *vad*-inledda utbrytningar är ovanligare. Över hälften av våra belägg består av prototypiska konstruktioner, som utgör fasta helheter med en A-del, ett kopulaverb och en syntaktiskt komplett B-del (jfr Typ 1 i schema 2). Detta kan jämföras med Günthners (2011:164) analys av motsvarande konstruktioner i tyska samtal, som visar att de öppnare, löst integrerade versionerna är mer frekventa (Typ 4), eller Hopper och Thompson (2008:102) som vad gäller engelska observerar att "Most pseudoclefts in everyday conversation are not syntactically biclausal, that is, they do not consist of two clauses combined into a single construction." I ljuset av vår samling gäller detta mönster inte i lika hög grad i svenskan.

Som turorganiserande resurs ramar A-delen in yttrandet pragmatiskt genom att signalera vad den fokusfinala utbrytningen handlar om och hur B-delen som följer ska tolkas. A-delen är på så vis projicerande, den öppnar upp för en fortsättning och reserverar turen tills en syntaktiskt eller pragmatiskt lämplig B-del yttrats. I över hälften av våra belägg innebär det här en relativt lokal syntaktisk projektion (Typ 1–3). I de syntaktiskt mindre integrerade fallen (Typ 4) kan projektionen däremot vara av mer pragmatisk natur och sträcka sig över en längre sekvens, och B-delen kan då vara svår att identifiera som en strukturellt avgränsad fortsättning på A-delen. Dessa iakttagelser stämmer överens med det som noterats för detta slags öppet projicerande A-delar i t.ex. engelska (Hopper & Thompson 2008), tyska (Günthner 2011) och franska (Pekarek Doehler 2011).

Den fokusfinala utbrytningskonstruktionen används bland annat i samband med hantering av perspektiv och talarroller. I vår exempelsamling gäller kring hälften av verben i A-delen talarens tankar och tyckanden, t.ex. då talaren hanterar moraliska ställningstaganden (ex. 2), epistemiska relationer mellan deltagarna (ex. 4) eller samtalets sociala preferensstruktur (ex. 1, 3). Vi kan också notera att en stor del av vårt material, och således även beläggen, kommer från institutionella kontexter där fokusfinala utbrytningar nyttjas av den som positionerar sig som kunnig, expert eller den som har agendan (se vidare Henricson & Lindström 2020). Denna observation kan relateras till det

Hopper och Thompson (2008:107) noterar om att konstruktionen är speciellt framträdande i konsultativa samtalsformer.

De fokusfinala utbrytningarna verkar således ha en framträdande diskursorganiserande funktion. De förekommer i samband med ett diskursivt skifte av ett eller annat slag: från en positiv evaluering till en negativ (ex. 1, 3), från en annans tolkning till en egen tolkning (4) och från orienteringen i en berättelse till dess höjdpunkt (2). Fokusfinala utbrytningar kan alltså tas till då talaren behöver markera en vändning i resonemanget eller införa en avvikande, eventuellt känslig ståndpunkt. I dessa diskursfunktioner verkar de bidra till hur expertis konstrueras.

Litteratur

- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret. 2018. *Interactional linguistics: Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Cesare, Anna-Maria. 2014. Cleft constructions in a contrastive perspective: Towards an operational taxonomy. I: De Cesare, Anna-Maria (red.): *Frequency, forms and functions of cleft constructions in Romance and Germanic: Contrastive, corpus-based studies*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton. S. 9–48.
- Ekerot, Johan. 2011. *Ordföljd, tempus, bestämdhet: Föreläsningar om svenska som andra språk*. 2:a uppl. Malmö: Gleerups.
- Goffman, Erving. 1981. *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Günthner, Suzanne. 2006. 'Was ihn treib, war vor allem Wanderlust'. Pseudocleft-Konstruktionen im Deutschen. I: Günthner, Suzanne & Imo, Wolfgang (red.): *Konstruktionen in der Interaktion*. Berlin: De Gruyter. S. 59–90.
- Günthner, Suzanne. 2011. Between emergence and sedimentation: Projecting constructions in German interactions. I: Auer, Peter & Pfänder, Stefan (red.): *Constructions: Emerging and emergent*. Berlin: De Gruyter. S. 156–185.
- Henricson, Sofie & Lindström, Jan. 2020. La frase pseudoscissa nello svedese parlato e le sue caratteristiche interazionali. I: De Cesare, Anna-Maria & Helkkula, Mervi (red.): *Per una prospettiva fuzionale sulle costruzioni sintatticamente marcate/ Pour une perspective fonctionnelle des constructions syntaxiques marquées. Neophilologische Mitteilungen* 120. S. 409–427.
- Hopper, Paul. 2012. Emergent grammar. I: Gee, James Paul & Handford, Michael (red.): *The Routledge handbook of discourse analysis*. E-bok. London/New York: Routledge. Kapitel 21.
- Hopper, Paul & Thompson, Sandra. 2008. Projectability and clause combining. I: Laury, Ritva (red.): *Crosslinguistic studies of clause combining: The multifunctionality of conjunctions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 99–123.
- Johansson, Mats. 2001. Clefts in contrast: A contrastive study of it clefts and wh clefts in English and Swedish texts and translations. *Linguistics* 39. S. 547–582.
- Labov, William. 1972. *Language in the inner city. Studies in the Black English Vernacular*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lambrech, Knud. 2001. A framework for the analysis of cleft constructions. *Linguistics* 39. S. 463–516.

- Lindström, Jan. 2008. *Tur och ordning: Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Linell, Per. 2011. *Språkande: Samtal, språk och grammatik*. Linköping: Linköpings universitet.
- Maschler, Yael. 1997. Discourse markers at frame shifts in Israeli Hebrew talk-in-interaction. *Pragmatics* 7:2. S. 183–211.
- Maschler, Yael & Fishman, Stav. 2020. From multi-clausality to discourse markerhood: The Hebrew *ma she-* ('what that') construction in so-called 'pseudo-clefts'. *Journal of Pragmatics* 159. S. 73–97.
- Mosegaard Hansen, Maj-Britt. 2016. *The structure of modern standard French: A student grammar*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Pekarek Doehler, Simona. 2011. Clause-combining and the sequencing of actions: Projector constructions in French conversation. I: Laury, Ritva & Suzuki, Ryoko (red.): *Subordination in conversation: A cross-linguistic perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 103–148.
- Pomerantz, Anita. 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Atkinson, J. Maxwell & Heritage, John (red.): *Structures of social action*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 57–101.
- Rowlett, Paul. 2007. *The syntax of French*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Stivers, Tanya. 2008. Stance, alignment, and affiliation during storytelling: When nodding is a token of affiliation. *Research on Language and Social Interaction* 41(1). S. 31–57.
- Stivers, Tanya, Mondada, Lorenza & Steensig, Jakob. 2011. *The morality of knowledge in conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svenonius, Peter. 1998. Clefts in Scandinavian. An investigation. *ZAS Papers in Linguistics* 10. S. 163–190.
- Søfteland, Åshild. 2014. *Utbrytningskonstruksjonen i norsk spontantale*. Doktoravhandling. Oslo: Oslo universitet.

Bilaga

Materialförteckning

- EGS: Emergent grammatik för samtalsspråk: svenska i en tvärspråklig jämförelse. Vardagssamtal insamlade vid Helsingfors universitet 2016 (ca 10 timmar).
- GSM: Gymnasisters språk- och musikärlingar. Modererade samtal om musik insamlade vid Göteborgs universitet 1997–1999 (ca 20 timmar).
- HUSA: Språk och attityder bland helsingforssvenska ungdomar. Intervjuer insamlade vid Helsingfors universitet och Forskningscentralen för de inhemska språken 1994–1995 (ca 12 timmar).
- IVIP: Interaktion och variation i pluricentriska språk – kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska. Finlandssvenska lärandesamtal insamlade vid Åbo universitet 2014–2015 (ca 10 timmar); träffar med personlig tränare insamlade vid Helsingfors universitet 2016 (ca 6 timmar).

Transkriptionsnyckel

[Överlappning inleds
]	Överlappning slutar
(0.3)	Paus mätt i tiondels sekunder
(.)	Mikropaus (kortare än 0.2 sekunder)
#röst#	Sägs med knarr i rösten
°röst°	Sägs med lägre volym
rö-	Avbrott
röst	Emfas
rö:st	Förlängt ljud
rö+öst	Legatouttal
röst=röst	Ord eller yttranden sägs utan paus emellan (olika talare); yttrandet fortsätter på en annan rad (samma talare)
>röst<	Snabbare tempo
.h	Hörbar inandning
((knarr))	Transkriberarens kommentar
?	Stigande intonation
,	Fortsättningsintonation
.	Fallande intonation